

АЛЕКСАНДАР ЛОМА
(Београд)

ПРАСЛ. *КОМОЊЪ 'КОЊ'

Општесловенски и прасловенски назив за коња **końь*, са можда старијом, али слабије распрострањеном варијантом **kotońь*, још нема општеприхваћене етимологије, што је проблем који се не поставља само пред науку о језику, него и пред културну историју Словена, с обзиром на значај ове животиње у праисторији и раној историји индоевропских и других евроазијских народа. Праиндоевропски назив за ову животињу **ek̑nos*, посведочен код готово свих ис. огранака, морао је у најраније време бити познат и Прасловенима, као што је то био њиховим балтским, иранским и германским суседима, да би у једном тренутку њихове историје — који се не да ближе одредити, осим што можемо бити сигурни да пада пре распада словенског језичког јединства средином првог миленија хр. ере — био замењен новим **ko(mo)ńь*, било да се ради о словенском новообразовању или позајмљеници из неког другог језика. Под одредницама **kotońь* и **końь* у московском речнику,¹ где су наведени рефлекси оба облика у појединим словенским језицима, О. Н. Трубачов даје и преглед ранијих тумачења, која сва одбацује у корист властитих етимологија. По њему, **kotońь* је словенска ономатопеја за коњско рзање, а облик **końь* позајмљен из келтског **konkos/kankos* 'коњ' (изворно 'скакач?'), првобитно у виду **końькъ*, где би *-ькъ* било схваћено као деминутивни суфикс и као такав одбачено. На страну што је келтска реч посведочена посредно и слабо у односу на друга два назива за коња, **equo-* (> стир. *ech*, гал. *epo-*) и **marka-*, и што би њен непосредан одраз у словенским устима гласио ***koqкъ*, а не **końькъ*; већ само раздвајање облика **kotońь* и **końь* једног од другог у методолошком погледу је

¹ *Этимологический словарь славянских языков* св. 10/1983, стр. 177 д. и 197 д.

проблематично.² Са бољим разлогом Гамкрелидзе и Иванов понављају старо поређење које **końь* преко **komońь* повезује са **kobyła* и даље са лат.-гал. *caballus*, сттур. *keväl*, перс. *kaval* итд.: посредни би био миграциони термин неизвесног порекла и етимологије.³ Ипак, ни друге могућности интерпретације речи **komońь* (што би био ранији облик, одакле је хаплоглијом настао **końь*) не могу се искључити. Овде се предлаже једно ново тумачење, која је разматра на језичкој равни коју бисмо, при свој условности етничког одређења, могли назвати ранопрасловенском, а коју, према нашем другде изнесеном и образложеном виђењу (*Studia Etymologica Brunensia* 2, Praha 2003, стр. 267 дд.) карактерише присуство баштињених праие. лексема које су доцније, у позном прасловенском, изашле из слободне употребе, као и животност архаичних творбених поступака, пре свега номиналне композиције. На тој, дубљој равни, реч **komońь* да се анализирати као сложеница **ko-mońь* са праие. **mon-* 'потилак, врат, грива' као другим чланом, уп. стинд. *mányā-* 'потилак, крај коњског уха', лат. *monile* 'огрлица, грива', стир. *muin-* 'врат', ствнем. *mana*, нвнем. *Mähne* 'грива' итд.⁴ Први члан могао би бити прасл. номинални префикс **ko-* заменичког порекла, којим се појачава или релативизује (евентуално пејоративизује) значење основне речи; **kmo-mońo-* би се могло схватити као 'обележен гривом', или 'са не тако великом гривом'. У овом другом случају посредни би било поређење између две коњске врсте, рецимо неке доместификоване расе са тарпаном, дугогривим европским дивљим коњем који је све до у XIX в. живео у степама северно од Црног Мора. Тешкоћа оваквог тумачења је у томе што нема потврда за прасл. **mon-* у значењу гриве, већ само у значењу врата, на које се своди прасл. **monisto* 'огрлица'.⁵ Уосталом, за 'гриву' постоји

² Најскорије ове речи раздваја (и прасл. старину дужег облика пориче) Z. Nauplová, Komoń, у: *Palaeobohemica Immanueli Michálek septuagenario oblata*, Listy filologické, Supplementum II, Praha 1992, стр. 43–46, која зачудо од Трубачовљевих радова наводи само његову монографију о називима за домаће животиње из 1960, а не и одреднице у ЭССЯ.

³ Т. В. Гамкрелидзе / В. В. Иванов, *Индоевропейский язык и индоевропейцы*, Тбилиси 1984, стр. 556.

⁴ J. Pokorný, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern/München 1959, стр. 747 д.; Гамкрелидзе/Иванов, оп. cit. стр. 545.

⁵ По општем схватању, то је изведеница — ретким, ако и уопште посведоченим — суфиксом *-(i)sto-*, а по нашем мишљењу, пре сложеница са пасивним партиципом праие. глагола **deHj-* 'везати' у другом делу: праие. **dHjto-*, са регуларном нулском базом корена, одражено у гр. *deíós* 'везан', стинд. *ditá-* 'id.', у прасловенском са регуларним испадањем интерконсонантског ларингала (уп. **dъkter-*

друга слов. реч поуздане праие. провенијенције, **griva*. Ако пођемо од значења **тоњъ* (*i*-основа!) 'врат' у **ко-тоњъ*, за први члан може се предложити алтернативно извођење од **рко-* 'руно', уп. гр. *pékos*, јерм. *asr*, *asu* 'id.', за нулску базу у првом слогу гр. *kteís*, *ktenós* 'чешаљ' < **рк-ten-* поред лат. *pecten* и композиционе варијанте стинд. *kṣuṃ*, ав. *fšuṃ* које у првом делу сложенице поприма реч стинд. **рашу-*, ав. **пасу-* < пие. **реку-* '(рунаста) стока', од истог пие. корена; испадање *p* пред консонантом закономерно је у прасловенском; за кентумски рефлекс **k* уп. у балтском лит. *pėkus*, стпрус. *peccu*, у словенском исто одступање код **korva* 'крава': посреди су остаци једног прастарог слоја, везани за најраније сточарство. Описни назив **p(e)kō-mon-io-s* 'са косматим потиљком, руноврат', изворно је могао бити украсни епитет коња у усменој поезији, који је испрва стајао уз неки општи назив за ту животињу, понајпре уз континуанту пие. **екуос*, да би је затим у том својству заменио. Слично као што **екуос* улази у састав више реконструисаних формула пие. епског песништва (**екуо- ðkú- / rǵró-* 'брзи коњ' итд.),⁶ и реч **ко(мо)њъ* је морала спадаати у формулаични репертоар прасловенске епске поезије, на шта указују подударни спојеви у српским и руским јуначким песмама, као што су струс. *бръзый коњъ* (4 потврде у спеву Слово о Полку Игореве из XII в.), рус. *добрый коњъ* у билинама, с.-х. *брз(и) коњъ*, *добар коњъ* од најранијих записа (уп. Богишићеву бугарштицу бр. 49, забележену у XVI в., где се оба споја наизменично употребљавају).

Summary

Aleksandar Loma

COMMON SLAVIC **КОМОЊЪ* 'HORSE'

The Common Slavic name for horse **коњъ*, with a probably older, yet geographically more limited variant **комоњъ*, has so far no generally accepted etymology. Given the great importance of this animal in the prehistory and the early history of the Indo-European and other peoples of Eurasia, this sets a problem not only for linguists, but also for historians and archeologists. The PIE word for horse, **ekuos*, attested among all other branches of IE linguistic family, originally must have been common to the Slavs, as it was to their Baltic, Iranian and German neighbours, but at a later moment — which is hard to determine precisely, although we can assign it to a time before the disintegration of Slavic linguistic unity around the middle of the first millenium A. D. — for this inherited designation the new one **ко(мо)њъ* was substituted,

'кћи' према гр. *thygátēr*, стинд. *duhitár-* < праие. **d^hugh^hH₂ter-*) и прелазом дентала пред денталом у *s*.

⁶ R. Schmitt, *Dichtung und Dichtersprache in indogermanischer Zeit*, Wiesbaden 1967, стр. 166, 216, 242.

either as a lexical innovation made by the Slavs themselves or as a borrowing from another language. Under the entries **komońb* and **końb* of the Moscow dictionary, where their continuations in Slavic languages are respectively listed, O. N. Trubachev gives a survey of previous etymological proposals and rejects all of them in favour of his own explanations. According to him, **komońb* is a Slavic onomatopoeic creation imitative of neigh, while **końb* is a loan-word, going back to Celtic **konkos/kankos* 'horse' (originally 'springer'?) through an intermediate form **komykь*, which was presumably understood as a diminutive in *-ькь* and consequently shortened. Apart from the facts that the word in question is scarcely attested in comparison with two others Celtic designations for horse, **equo-* (> OIr. *ech*, Gall. *epo-*) and **marka-*, and that in Slavic mouth it should have been reflected as ***korkь*, and not as **komykь*, the very separation of both forms, **końb* and **komońb*, seems unmethodical. With more reason Gamkrelidze and Ivanov recur to the old proposal connecting **końb* via **komońb* (<***kobr-*?) with **kobyła* and further with Lat.-Gall. *caballus*, OTur. *kevāl*, Pers. *kaval* etc., and trace all these forms back to a migratory term of unknown origin and etymology. Nevertheless, other possibilities of interpreting **komońb* (presumed to be an earlier form, which, through haplology, resulted in **końb*) are not to be excluded; here a new one is envisaged, analysing it on a level one may conventionally call Proto-Slavic, which was, as I have argued elsewhere (*Studia Etymologica Brunensia* 2, Prague 2003, 267 sq.), characterized by the presence of inherited PIE lexemes that in a later, Common Slavic stage fell out of use, as well as by the vitality of archaic morphological proceedings, especially the nominal composition. Hence the word **komońb* can be analysed as a compound **ko-mońb*, the second element being PIE **mon-* 'nape, neck, mane', cf. OInd. *mányā-* 'nape, the edge of horse's ear', Lat. *monile* 'necklace, mane', OIr. *muin-* 'neck', OHG. *mana*, NHG. *Mähne* 'mane', E. *mane* etc., whereas the first element **ko-* may be identified as the pronominal stem intensifying or (pejoratively) varying the meaning of the word to which it is prefixed, thus **kyo-monio-* 'marked by mane', or 'less-maned', in this case if compared with another species of horses (possibly a domestic one with the European wild horse, the long-maned tarpan that until the 20th century inhabited the south-Russian steppes). There is, however, a difficulty in supposing for Proto-Slavic **moni-* the meaning 'mane' in face of Common Slavic **monisto* 'necklace', where it obviously designates 'neck' (the second element *o-sto* is, rather than understood as a rare suffix, to be identified with Gk. *detós*, OInd. *dítá-* < PIE **dHító-* 'tied', with the regular loss of interconsonantal laryngeal, cf. **dъkter-* 'daughter' = Gk. *thygátēr*, OInd. *duhitār-* < PIE **d^hug^hH₂ter-*, and with *d > s* before a dental). Besides, Slavic has another word for 'mane' with a good PIE pedigree, **griva*. If departing from Proto-Slavic **moni-* in the sense of 'neck, nape', an alternative interpretation of the first component in **ko-mońb* can be proposed, relating it to Gk. *pókos* m., *pékos* n. 'fleece', Arm. *asr*, *asu* 'id.', thus PSI **pko-monjo-* 'fleece-necked', i. e. 'maned', the *p* being regularly lost before a consonant in the later Slavic; for the zero-degree in the first syllable of a compound cf. Gk. *kteís*, *ktenós* 'comb' vs. Lat. *pecten* 'id.' and OInd. *ksu^o*, Av. *fšu^o* as a composition form of **pašu-*, Av. **pasu-* < PIE **peku-* '(fleeced) cattle', derived from the same root **pek-*, and for the centum-treatment of PIE **k* in Balto-Slavic other important terms of cattle breeding may be cited: Slavic **korva* 'cow' and Baltic *peku-* 'cattle', both belonging to an ancient stratum of vocabulary, the latter reflecting the very word PIE **pek-u-*. Such a description of horse as 'fleece-necked' may have originated as a poetic epithet, used primarily with some common designation for the animal, most probably along with the continuation of PIE **ékynos*, and eventually in place of it. Not unlike **ékynos* furnishing a part of several formulas traceable back to the PIE poetic language (**ékyno-ōkú-* / *rǵró-* 'swift horse', etc.), **ko(mo)ńb* must have belonged to the formulaic repertoire of Common Slavic heroic poetry, in view of correspondences between the Serbian and Russian epics, such as ORuss. *brъzyj końb* 'swift horse' (4 instances in the 12th century poem of Igor's campaign), *dobr(yj) końb* 'good horse' (in the biliny) : Serb. *brz(i) konj / dobar konj* (from the beginning of the tradition, cf. the long-verse poem Bogišić 49°, recorded in 16th century, where both are alternatively used).